

Výroková a predikátová logika - XI

Petr Gregor

KTIML MFF UK

ZS 2015/2016

Lineární rezoluce

Stejně jako ve VL, rezoluční metodu lze značně omezit (bez ztráty úplnosti).

- **Lineární důkaz** klauzule C z formule S je konečná posloupnost dvojic $(C_0, B_0), \dots, (C_n, B_n)$ t.ž. C_0 je **varianta** klauzule v S a pro každé $i \leq n$
  - B_i je varianta klauzule v S nebo $B_i = C_j$ pro nějaké $j < i$, a
  - C_{i+1} je rezolventa C_i a B_i , kde $C_{n+1} = C$.
- C je **lineárně dokazatelná** z S , psáno $S \vdash_L C$, má-li lineární důkaz z S .
- **Lineární zamítnutí** S je lineární důkaz $\square$ z S .
- S je **lineárně zamítnutelná**, pokud $S \vdash_L \square$.

Věta S je lineárně zamítnutelná, právě když S je nespílitelná.

Důkaz ($\Rightarrow$) Každý lineární důkaz lze transformovat na rezoluční důkaz.

($\Leftarrow$) Plyne z úplnosti lineární rezoluce ve VL (nedokazováno), neboť lifting lemma zachovává **linearitu** odvození. $\square$

LI-rezoluce

Stejně jako ve VL, pro Hornovy formule můžeme lineární rezoluci dál omezit.

- **LI-rezoluce** (“linear input”) z formule S je lineární rezoluce z S , ve které je každá boční klauzule B_i variantou klauzule ze (vstupní) formule S .
- Je-li klauzule C dokazatelná LI-rezolucí z S , píšeme $S \vdash_{LI} C$.
- **Hornova formule** je množina (i nekonečná) Hornových klauzulí.
- **Hornova klauzule** je klauzule obsahující nejvýše jeden pozitivní literál.
- **Fakt** je (Hornova) klauzule $\{p\}$, kde p je pozitivní literál.
- **Pravidlo** je (Hornova) klauzule s právě jedním pozitivním a aspoň jedním negativním literálem. Pravidla a fakta jsou **programové klauzule**.
- **Cíl** je neprázdná (Hornova) klauzule bez pozitivního literálu.

Věta Je-li Hornova T splnitelná a $T \cup \{G\}$ nesplnitelná pro cíl G , lze $\square$ odvodit LI-rezolucí z $T \cup \{G\}$ začínající G .

Důkaz Plyne z Herbrandovy věty, stejné věty ve VL a lifting lemmatu. $\square$

Program v Prologu

Program (v Prologu) je Hornova formule obsahující pouze **programové klauzule**, tj. **fakta** nebo **pravidla**.

$\text{syn}(X, Y) :- \text{otec}(Y, X), \text{muz}(X).$

$\{\text{syn}(X, Y), \neg \text{otec}(Y, X), \neg \text{muz}(X)\}$

$\text{syn}(X, Y) :- \text{matka}(Y, X), \text{muz}(X).$

$\{\text{syn}(X, Y), \neg \text{matka}(Y, X), \neg \text{muz}(X)\}$

$\text{muz}(\text{jan}).$

$\{\text{muz}(\text{jan})\}$

$\text{otec}(\text{jiri}, \text{jan}).$

$\{\text{otec}(\text{jiri}, \text{jan})\}$

$\text{matka}(\text{julie}, \text{jan}).$

$\{\text{matka}(\text{julie}, \text{jan})\}$

$?- \text{syn}(\text{jan}, X) \quad P \models (\exists X) \text{syn}(\text{jan}, X) ? \quad \{\neg \text{syn}(\text{jan}, X)\}$

Zajímá nás, zda daný **existenční dotaz** vyplývá z daného programu.

Důsledek Pro program P a cíl $G = \{\neg A_1, \dots, \neg A_n\}$ v proměnných $X_1, \dots, X_m$

(1) $P \models (\exists X_1) \dots (\exists X_m)(A_1 \wedge \dots \wedge A_n)$, právě když

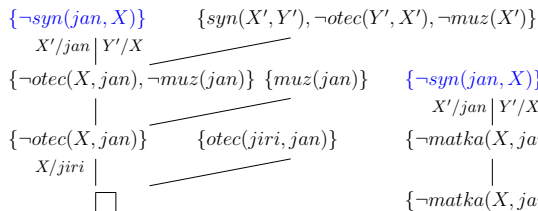
(2) $\square$ lze odvodit LI-rezolucí z $P \cup \{G\}$ začínající (variantou) cíle G .

LI-rezoluce nad programem

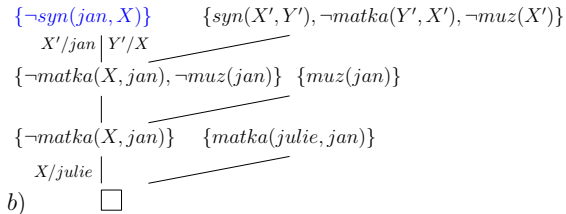
Je-li odpověď na dotaz kladná, chceme navíc znát výstupní substituci.

Výstupní substitute σ LI-rezoluce $\square$ z $P \cup \{G\}$ začínající $G = \{\neg A_1, \dots, \neg A_n\}$ je složení mgu v jednotlivých krocích (jen na proměnné v G). Platí,

$$P \models (A_1 \wedge \dots \wedge A_n)\sigma.$$

a)

b)

Výstupní substituce a) $X = \text{jiri}$, b) $X = \text{julie}$.

Axiomatický přístup

- základní logické spojky a kvantifikátory: $\neg$, $\rightarrow$, $(\forall x)$ (ostatní odvozené)
- dokazují se libovolné formule (nejen sentence)
- logické axiomy** (schémata logických axiomů)

$$(i) \quad \varphi \rightarrow (\psi \rightarrow \varphi)$$

$$(ii) \quad (\varphi \rightarrow (\psi \rightarrow \chi)) \rightarrow ((\varphi \rightarrow \psi) \rightarrow (\varphi \rightarrow \chi))$$

$$(iii) \quad (\neg\varphi \rightarrow \neg\psi) \rightarrow (\psi \rightarrow \varphi)$$

$$(iv) \quad (\forall x)\varphi \rightarrow \varphi(x/t) \quad \text{je-li } t \text{ substituovatelný za } x \text{ do } \varphi$$

$$(v) \quad (\forall x)(\varphi \rightarrow \psi) \rightarrow (\varphi \rightarrow (\forall x)\psi) \quad \text{není-li } x \text{ volná proměnná ve } \varphi$$

kde φ, ψ, χ jsou libovolné formule (daného jazyka), t je libovolný term a x je libovolná proměnná.

- je-li jazyk s rovností, mezi logické axiomy patří navíc **axiomy rovnosti**
- odvozovací (deduktivní) pravidla**

$$\frac{\varphi, \varphi \rightarrow \psi}{\psi} \quad (\text{modus ponens}), \quad \frac{\varphi}{(\forall x)\varphi} \quad (\text{generalizace})$$

Pojem důkazu

Důkaz (Hilbertova stylu) formule φ z teorie T je **konečná** posloupnost $\varphi_0, \dots, \varphi_n = \varphi$ formulí taková, že pro každé $i \leq n$

- φ_i je logický axiom nebo $\varphi_i \in T$ (axiom teorie), nebo
- φ_i lze odvodit z předchozích formulí pomocí odvozovacích pravidel.

Formule φ je **dokazatelná** v T , má-li důkaz z T , značíme $T \vdash_H \varphi$.

Věta Pro každou teorií T a formuli φ , $T \vdash_H \varphi \Rightarrow T \models \varphi$.

Důkaz

- Je-li $\varphi \in T$ nebo logický axiom, je $T \models \varphi$ (logické axiomy jsou tautologie),
- jestliže $T \models \varphi$ a $T \models \varphi \rightarrow \psi$, pak $T \models \psi$, tj. **modus ponens je korektní**,
- jestliže $T \models \varphi$, pak $T \models (\forall x)\varphi$, tj. **pravidlo generalizace je korektní**,
- tedy **každá formule vyskytující se v důkazu z T platí v T** . $\square$

Poznámka Platí i **úplnost**, tj. $T \models \varphi \Rightarrow T \vdash_H \varphi$ pro každou teorií T a formuli φ .

Teorie struktury

Mnohdy nás zajímá, co platí v jedné konkrétní struktuře.

Teorie struktury $\mathcal{A}$ je množina **$\text{Th}(\mathcal{A})$** **sentencí** (stejného jazyka) **platných v $\mathcal{A}$.**

Pozorování Pro každou strukturu $\mathcal{A}$ a teorii T jazyka L ,

- (i) $\text{Th}(\mathcal{A})$ je **kompletní** teorie,
- (ii) je-li $\mathcal{A} \models T$, je $\text{Th}(\mathcal{A})$ **jednoduchá (kompletní)** **extenze** teorie T ,
- (iii) je-li $\mathcal{A} \models T$ a T je **kompletní**, je $\text{Th}(\mathcal{A})$ **ekvivalentní s T** ,
tj. **$\theta^L(T) = \text{Th}(\mathcal{A})$.**

Např. pro $\mathbb{N} = \langle \mathbb{N}, S, +, \cdot, 0, \leq \rangle$ je $\text{Th}(\mathbb{N})$ je aritmetika přirozených čísel.

Poznámka Později uvidíme, že ačkoliv je **$\text{Th}(\mathbb{N})$ kompletní teorie**, je **(algoritmicky) nerozhodnutelná**.

Elementární ekvivalence

- Struktury $\mathcal{A}$ a $\mathcal{B}$ jazyka L jsou **elementárně ekvivalentní**, psáno $\mathcal{A} \equiv \mathcal{B}$, pokud v nich platí stejné formule (jazyka L), tj. $\text{Th}(\mathcal{A}) = \text{Th}(\mathcal{B})$.

Např. $\langle \mathbb{R}, \leq \rangle \equiv \langle \mathbb{Q}, \leq \rangle$, ale $\langle \mathbb{Q}, \leq \rangle \not\equiv \langle \mathbb{Z}, \leq \rangle$, neboť v $\langle \mathbb{Z}, \leq \rangle$ má každý prvek bezprostředního následníka, zatímco v $\langle \mathbb{Q}, \leq \rangle$ ne.

- T je **kompletní**, právě když má až na el. ekvivalenci právě jeden model.

Např. teorie DeLO hustých lineárních uspořádání bez konců je kompletní.

Zajímá nás, jak vypadají modely dané teorie (až na elementární ekvivalenci).

Pozorování Pro modely $\mathcal{A}, \mathcal{B}$ teorie T platí $\mathcal{A} \equiv \mathcal{B}$, právě když $\text{Th}(\mathcal{A}), \text{Th}(\mathcal{B})$ jsou ekvivalentní (jednoduché kompletní extenze teorie T).

Poznámka Lze-li **efektivně (rekurzivně)** popsat pro efektivně danou teorii T , jak vypadají všechny její kompletní extenze, je T (algoritmicky) rozhodnutelná.

Jednoduché kompletní extenze - příklad

Teorie *DeLO** hustého lineárního uspořádání jazyka $L = \langle \leq \rangle$ s rovností je

$$x \leq x \quad (\text{reflexivita})$$

$$x \leq y \wedge y \leq x \rightarrow x = y \quad (\text{antisymetrie})$$

$$x \leq y \wedge y \leq z \rightarrow x \leq z \quad (\text{tranzitivita})$$

$$x \leq y \vee y \leq x \quad (\text{dichotomie})$$

$$x < y \rightarrow (\exists z)(x < z \wedge z < y) \quad (\text{hustota})$$

$$(\exists x)(\exists y)(x \neq y) \quad (\text{netrivialita})$$

kde ' $x < y$ ' je zkratka za ' $x \leq y \wedge x \neq y$ '.

Označme φ, ψ sentence $(\exists x)(\forall y)(x \leq y)$, resp. $(\exists x)(\forall y)(y \leq x)$. Uvidíme, že

$$DeLO = DeLO^* \cup \{\neg\varphi, \neg\psi\}, \quad DeLO^\pm = DeLO^* \cup \{\varphi, \psi\},$$

$$DeLO^+ = DeLO^* \cup \{\neg\varphi, \psi\}, \quad DeLO^- = DeLO^* \cup \{\varphi, \neg\psi\}$$

jsou všechny (neekvivalentní) jednoduché kompletní extenze teorie *DeLO**.

Důsledek věty o spočetném modelu

Pomocí kanonického modelu (s rovností) jsme dříve dokázali následující větu.

Věta Necht' T je bezesporná teorie spočetného jazyka L . Je-li L bez rovnosti, má T model, který je spočetně nekonečný. Je-li L s rovností, má T model, který je spočetný.

Důsledek Ke každé struktuře $\mathcal{A}$ spočetného jazyka bez rovnosti existuje spočetně nekonečná elementárně ekvivalentní struktura $\mathcal{B}$.

Důkaz Teorie $\text{Th}(\mathcal{A})$ je bezesporná, neboť má model $\mathcal{A}$. Dle předchozí věty má spočetně nek. model $\mathcal{B}$. Jelikož je teorie $\text{Th}(\mathcal{A})$ kompletní, je $\mathcal{A} \equiv \mathcal{B}$. $\square$

Důsledek Ke každé nekonečné struktuře $\mathcal{A}$ spočetného jazyka s rovností existuje spočetně nekonečná elementárně ekvivalentní struktura $\mathcal{B}$.

Důkaz Obdobně jako výše. Jelikož v $\mathcal{A}$ neplatí sentence "existuje právě n prvků" pro žádné $n \in \mathbb{N}$ a $\mathcal{A} \equiv \mathcal{B}$, není $\mathcal{B}$ konečná, tedy je nekonečná. $\square$

Spočetné algebraicky uzavřené těleso

Řekneme, že těleso $\mathcal{A}$ je *algebraicky uzavřené*, pokud v něm každý polynom (nenulového stupně) má kořen, tj. pro každé $n \geq 1$ platí

$$\mathcal{A} \models (\forall x_{n-1}) \dots (\forall x_0)(\exists y)(y^n + x_{n-1} \cdot y^{n-1} + \dots + x_1 \cdot y + x_0 = 0)$$

kde y^k je zkratka za term $y \cdot y \cdot \dots \cdot y$ ($\cdot$ aplikováno $(k - 1)$ -krát).

Např. těleso $\mathbb{C} = \langle \mathbb{C}, +, -, \cdot, 0, 1 \rangle$ je algebraicky uzavřené, zatímco tělesa $\mathbb{R}$ a $\mathbb{Q}$ nejsou (neboť polynom $x^2 + 1$ v nich nemá kořen).

Důsledek Existuje *spočetné algebraicky uzavřené těleso*.

Důkaz Dle předchozího důsledku **existuje spočetná struktura (nekonečná), která je elementárně ekvivalentní s tělesem $\mathbb{C}$** , tedy je to rovněž algebraicky uzavřené těleso. $\square$

Izomorfismus struktur

Nechť $\mathcal{A}, \mathcal{B}$ jsou struktury jazyka $L = \langle \mathcal{F}, \mathcal{R} \rangle$.

- **Bijekce** $h: A \rightarrow B$ je **izomorfismus** struktur $\mathcal{A}$ a $\mathcal{B}$, pokud platí zároveň
  - (i) $h(f^{\mathcal{A}}(a_1, \dots, a_n)) = f^{\mathcal{B}}(h(a_1), \dots, h(a_n))$
pro každý n -ární funkční symbol $f \in \mathcal{F}$ a každé $a_1, \dots, a_n \in A$,
  - (ii) $R^{\mathcal{A}}(a_1, \dots, a_n) \Leftrightarrow R^{\mathcal{B}}(h(a_1), \dots, h(a_n))$
pro každý n -ární relační symbol $R \in \mathcal{R}$ a každé $a_1, \dots, a_n \in A$.
- $\mathcal{A}$ a $\mathcal{B}$ jsou **izomorfní** (via h), psáno $\mathcal{A} \simeq \mathcal{B}$ ($\mathcal{A} \simeq_h \mathcal{B}$), pokud existuje izomorfismus h struktur $\mathcal{A}$ a $\mathcal{B}$. Říkáme rovněž, že $\mathcal{A}$ je **izomorfní s** $\mathcal{B}$.
- **Automorfismus** struktury $\mathcal{A}$ je izomorfismus $\mathcal{A}$ s $\mathcal{A}$.

Např. potenční algebra $\underline{\mathcal{P}(X)} = \langle \mathcal{P}(X), -, \cap, \cup, \emptyset, X \rangle$ s $X = n$ je izomorfní s Booleovou algebrou $\underline{n2} = \langle {}^n2, -_n, \wedge_n, \vee_n, 0_n, 1_n \rangle$ via $h: A \mapsto \chi_A$, kde χ_A je charakteristická funkce množiny $A \subseteq X$.

Izomorfismus a sémantika

Uvidíme, že izomorfismus zachovává sémantiku.

Tvrzení Necht' $\mathcal{A}, \mathcal{B}$ jsou struktury jazyka $L = \langle \mathcal{F}, \mathcal{R} \rangle$. Bijekce $h: A \rightarrow B$ je **izomorfismus** $\mathcal{A}$ a $\mathcal{B}$, právě když platí zároveň

- (i) $h(t^{\mathcal{A}}[e]) = t^{\mathcal{B}}[he]$ pro každý term t a $e: \text{Var} \rightarrow A$,
- (ii) $\mathcal{A} \models \varphi[e] \Leftrightarrow \mathcal{B} \models \varphi[he]$ pro každou formuli φ a $e: \text{Var} \rightarrow A$.

Důkaz ($\Rightarrow$) Indukcí dle struktury termu t , respektive formule φ .

($\Leftarrow$) Dosazením termu $f(x_1, \dots, x_n)$ do (i) či atomické formule $R(x_1, \dots, x_n)$ do (ii) pro ohodnocení $e(x_i) = a_i$ máme, že h vyhovuje def. izomorfismu. $\square$

Důsledek Pro každé struktury $\mathcal{A}, \mathcal{B}$ stejného jazyka,

$$\mathcal{A} \simeq \mathcal{B} \Rightarrow \mathcal{A} \equiv \mathcal{B}.$$

Poznámka Obrácená implikace **obecně** neplatí, např. $\langle \mathbb{Q}, \leq \rangle \equiv \langle \mathbb{R}, \leq \rangle$, ale $\langle \mathbb{Q}, \leq \rangle \not\equiv \langle \mathbb{R}, \leq \rangle$, neboť $|\mathbb{Q}| = \omega$ a $|\mathbb{R}| = 2^\omega$.

Konečné modely s rovností

Tvrzení Pro každé konečné struktury $\mathcal{A}, \mathcal{B}$ stejného jazyka s rovností,

$$\mathcal{A} \equiv \mathcal{B} \Rightarrow \mathcal{A} \simeq \mathcal{B}.$$

Důkaz Je $|A| = |B|$, neboť lze vyjádřit “existuje právě n prvků”.

- Necht' $\mathcal{A}'$ je expanze $\mathcal{A}$ do jazyka $L' = L \cup \{c_a\}_{a \in A}$ o jména prvků z A .
- Ukážeme, že $\mathcal{B}$ lze expandovat na $\mathcal{B}'$ do jazyka L' tak, že $\mathcal{A}' \equiv \mathcal{B}'$. Pak zřejmě $h: a \mapsto c_a^{B'}$ je izomorfismus $\mathcal{A}'$ s $\mathcal{B}'$ a tedy i izomorfismus $\mathcal{A}$ s $\mathcal{B}$.
- Stačí ukázat, že pro každé $c_a^{A'} = a \in A$ existuje $b \in B$ t.ž. $\langle \mathcal{A}, a \rangle \equiv \langle \mathcal{B}, b \rangle$.
- Označme Ω množinu formulí $\varphi(x)$ t.ž. $\langle \mathcal{A}, a \rangle \models \varphi(x/c_a)$, tj. $\mathcal{A} \models \varphi[e(x/a)]$.
- Jelikož je A konečné, existuje konečně formulí $\varphi_0(x), \dots, \varphi_m(x)$ tak, že pro každé $\varphi \in \Omega$ je $\mathcal{A} \models \varphi \leftrightarrow \varphi_i$ pro nějaké i .
- Jelikož $\mathcal{B} \equiv \mathcal{A} \models (\exists x) \bigwedge_{i \leq m} \varphi_i$, existuje $b \in B$ t.ž. $\mathcal{B} \models \bigwedge_{i \leq m} \varphi_i[e(x/b)]$.
- Tedy pro každou $\varphi \in \Omega$ je $\mathcal{B} \models \varphi[e(x/b)]$, tj. $\langle \mathcal{B}, b \rangle \models \varphi(x/c_a)$. $\square$

Důsledek Má-li kompletní teorie jazyka s rovností konečný model, jsou všechny její modely izomorfní.

Kategoričnost

- *Izomorfní spektrum* teorie T je počet $I(\kappa, T)$ navzájem neizomorfních modelů teorie T pro každou **kardinalitu** κ .
- Teorie T je κ -*kategoričná*, pokud má až na izomorfismus právě jeden model kardinality κ , tj. $I(\kappa, T) = 1$.

Tvrzení Teorie DeLO (tj. “bez konců”) je ω -kategoričná.

Důkaz Necht' $\mathcal{A}, \mathcal{B} \models \text{DeLO}$ s $A = \{a_i\}_{i \in \mathbb{N}}$, $B = \{b_i\}_{i \in \mathbb{N}}$. Indukcí dle n lze nalézt prosté **parciální** funkce $h_n \subseteq h_{n+1} \subset A \times B$ **zachovávající uspořádání** tak, že $\{a_i\}_{i < n} \subseteq \text{dom}(h_n)$ a $\{b_i\}_{i < n} \subseteq \text{rng}(h_n)$. Pak $\mathcal{A} \simeq \mathcal{B}$ via $h = \cup h_n$. $\square$

Obdobně dostaneme, že např. $\mathcal{A} = \langle \mathbb{Q}, \leq \rangle$, $\mathcal{A} \upharpoonright (0, 1]$, $\mathcal{A} \upharpoonright [0, 1)$, $\mathcal{A} \upharpoonright [0, 1]$ jsou až na izomorfismus všechny spočetné modely teorie DeLO*. Pak

$$I(\kappa, \text{DeLO}^*) = \begin{cases} 0 & \text{pro } \kappa \in \mathbb{N}, \\ 4 & \text{pro } \kappa = \omega. \end{cases}$$

ω -kategorické kritérium kompletnosti

Věta *Nechť jazyk L je spočetný.*

- (i) *Je-li teorie T jazyka L bez rovnosti ω -kategorická, je kompletní.*
- (ii) *Je-li teorie T jazyka L s rovností ω -kategorická a bez konečného modelu, je kompletní.*

Důkaz Každý model teorie T je elementárně ekvivalentní s nějakým spočetně nekonečným modelem T , ale ten je až na izomorfismus jediný. Tedy všechny modely T jsou elementárně ekvivalentní, tj. T je kompletní. $\square$

Např. teorie $DeLO$, $DeLO^+$, $DeLO^-$, $DeLO^\pm$ jsou kompletní a jsou to všechny (navzájem neekvivalentní) jednoduché kompletní extenze teorie $DeLO^*$.

Poznámka *Obdobné kritérium platí i pro vyšší kardinality než ω .*